

Гордієнко Валерія Віталіївна,
студентка 4-го курсу судово-адміністративного факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: *д. ю. н., професор,*
професор кафедри цивільного права Сафончик О. І.

НІКЧЕМНІ ПРАВОЧИНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ

Реформування цивільного законодавства зумовлює нові наукові підходи до розуміння такої правової категорії як нікчемні правочини, а розвиток економічних реформ в умовах соціальних та політичних змін держави сприяє виникненню й утвердженню нових договірних інститутів та розширення їх сфери застосування. У зв'язку з цим, на сьогодні у науці немає єдиної точки зору стосовно поняття та змісту нікчемності правочинів, відтак на практиці виникає багато спірних питань, що негативно позначаються на механізмі захисту прав та законних інтересів сторін таких правочинів, а також на правовому регулюванні договірних відносин. Враховуючи це, одним із першочергових завдань юридичної науки має бути наукова розробка нових положень, що чітко і змістовно визначають умови чинності правочинів, а також їх правові наслідки.

Так, відповідно до ч. 2, 3 ст. 215 ЦК України розрізняють два види недійсних правочинів: нікчемні та оспорювані [1]. Нікчемним є правочин, недійсність якого встановлена законом і для якого визнання його недійсності судом не потрібне. Зокрема, ст. 1107 ЦК України передбачає, що у випадку недотримання письмової форми договору про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності такий договір вважається нікчемним. Крім цього, у нормах ЦК України перелічені випадки, коли договір (або ж його умова) є нікчемним (ст. 220 ЦК). У зв'язку з цим слід підкреслити, що за законом нікчемними вважаються правочини, наприклад, є такі, які вчинені без додержання обов'язкової письмової форми (ст. 208 ЦК України), без додержання вимоги про нотаріальне посвідчення (ст. 220 ЦК України), малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (ст. 221 ЦК України), особою, цивільна дієздатність якої обмежена за межами її цивільної дієздатності (ст. 223 ЦК України), без дозволу органів опіки та піклування (ст. 224 ЦК України) та якщо своєю суттю порушують

публічний порядок (ст. 228 ЦК України). Підкреслимо, що істотною особливістю нікчемних правочинів є те, що до суду за визнанням цих правочинів недійсними – звертатися не потрібно.

Хоча у нормативному порядку нікчемний правочин і врегульований, проте, у науці зустрічаються досить різні точки зору щодо сутності його поняття, характерних ознак та його правових наслідків. Так, В. О. Кучер розглядає «нікчемний правочин як дію суб'єктів цивільного права, хоч і спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків, або вчинену без наміру створення правових наслідків, але яка у зв'язку з порушенням умов чинності правочину не породжує правових наслідків з моменту вчинення, незалежно від визнання судом такого правочину недійсним» [2]. У свою чергу В. І. Жеков запропонував розглядати нікчемність правочину як міру захисту, а не міру відповідальності. На користь такого висновку, підкреслює вчений, свідчить відмова законодавця від конфіскаційних санкцій та застосування звичайних наслідків недійсності правочину [3]. В цілому погоджуючись із думками вчених відзначимо, що порушенням умов чинності того чи іншого правочину хоча і не породжує відповідних правових наслідків з моменту вчинення, проте в подальшому, безумовно, це не впливає на визнання судом цього правочину недійсним. Відтак слушною є правова позиція, викладена у п. 96 постанови ВП ВС від 04.07.2018році у справі № 653/1096/16-ц у тому аспекті, що «рішення суду, прийняте за таким позовом про визнання нікчемного правочину недійсним, тільки констатує нікчемність правочину. Адже його нікчемність установлена в нормі закону» [4].

Таким чином, можна сказати, що нікчемними є ті правочини, які з моменту їх вчинення не породжують передбачених ними відповідних правових наслідків. Такий правочин є недійсний у силу дії норми права у момент його вчинення, а відтак, судового рішення про визнання його недійсним нетреба. Крім цього, нікчемний правочин не підлягає виконанню, а тому з моменту його вчинення не породжує відповідних прав та обов'язків сторін. Важливим також є те, що на нікчемність правочину слід посилатися згідно із законодавством, а також, безперечно, вимагати у судовому порядку застосувати на-

слідки його недійсності. Власне, у судовому порядку підтверджувати нікчемність правочину не є обов'язковим, хоча ніхто не позбавлений права все ж таки звернутися до суду для отримання рішення, яке підтвердить юридичний факт такої нікчемності оспорюваного правочину. У зв'язку з цим слушною є думка В.І. Давидової про те, що «способами конвалідації «умовно» нікчемних правочинів є визнання правочину дійсним рішенням суду та схвалення правочину уповноваженими особами» [5, с. 22].

Тому можна встановити такі правові ознаки нікчемного правочину: він є недійсним лише у випадках, передбачених законом; цей правочин є нікчемним з моменту його вчинення не залежно від пред'явлення позову про визнання його недійсним і бажання сторін; він не породжує правових наслідків, які передбачені правочином даного виду, а лише наслідки, пов'язані з його недійсністю.

Зауважимо, що на практиці сторони правочину інколи посиляються на те, що вони не знали про правову особливість такого правочину, який називається нікчемним, чи про його наслідки, до прикладу у випадку, коли необхідно нотаріально посвідчувати договір. Проте, подібні аргументи у судовому засіданні до уваги взяті не будуть, адже незнання закону не звільняє від відповідальності, проте у такому випадку потрібно буде доказати, що одна із сторін повністю або частково виконала вимоги правочину, проте саме інша ухиляється від його нотаріального оформлення, відтак, на нашу думку, і це підтверджує також судова практика, суд, враховуючи вищевказані обставини, може на вимогу добросовісної сторони визнати дії іншої сторони протизаконними і все ж визнати оспорюваний правочин дійсним.

Таким чином, нікчемним є правочин, недійсність якого встановлена законом і для якого визнання його недійсності судом не потрібне. Проте, враховуючи вищевикладене, доцільно було б на законодавчому рівні визначити перелік правових ознак, за якими правочини визнається законом нікчемними.

Література:

1. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Кучер В. О. Нікчемні правочини: автореф. дис. ...канд..юрид. наук: 12.00.03. Львів. 2004. 19 с.
3. Жеков В. І. Правочини, які порушують публічний порядок за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд.. юрид.наук. 12.00.03. Одеса. 2006. 23 С.
4. Постанова ВП ВС від 04.07.2018році у справі № 653/1096/16-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/75296538?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03
5. Давидова В.І. Правочини та їх недійсність у інформаційному суспільстві: автореф. дис. д-ра.. юрид. наук. Одеса. 2018. 40 с.